

Don Kwast

Denklicht

Pleidooi voor filosofisch
onderwijs

ISVW UITGEVERS

Don Kwast

Denklicht

Pleidooi voor filosofisch onderwijs

ISVW UITGEVERS

Met dank aan:

Bodine Bonnenberg
Sara Rahimi

Inhoud

Voorwoord

7

Inleiding

11

I

De zin van onderwijs

21

II

De noodzaak van filosofisch onderwijs

51

III

Filosofie als schoolvak

83

IV

De rol van de filosofiedocent

113

Bijlage

145

Literatuur

149

Noten

153

Voorwoord

Niemand begrijpt echt veel van het leven. Met name het waarom ervan is een raadsel. Roem en succes zijn geen garantie voor wijsheid. Filosofie is weliswaar een verlangen naar wijsheid, maar garandeert evenmin het bezit ervan. Het is kenmerkend voor de menselijke conditie dat wij in het duister tasten ten aanzien van de belangrijke vragen over het leven. Dat kan ontkend worden door op iconische wijze waarheden te creëren en aan andere mensen op te leggen, met vaak rampzalige gevolgen. Het kan voor depressies zorgen, diepe zwaarmoedigheid oproepen omtrent ons klaarblijkelijke onvermogen de zin van alles te begrijpen. Het kan daarentegen ook leiden tot het inzicht dat deze onwetendheid een intense schoonheid in zich bergt.

Niets draagt er meer toe bij dat wij onze eigen weg kunnen kiezen en begaan dan het ondoorzichtige raadsel dat het leven is. Omdat wij op de tast onze weg volgen, komt iedereen ergens anders op uit. Uiteraard zijn er velen die het niet aandurven om een eigen invulling te geven aan hun leven, uit angst voor het onbekende of uit luiheid om te veel dingen zelf te moeten bepalen. Zij houden zich vast aan anderen en volgen de voetsporen van wie hen zijn voorgegaan. Maar er zijn er ook die dat wel aandurven en hun eigen weg volgen. Succes of falen liggen zelden in onze eigen handen en zijn daarom niet bewonderenswaardig of verwerpelijk. Dat iemand zijn eigen weg gaat, eigen keuzes maakt, of dat althans probeert te doen, is een vorm van levenskunst. Het is het pogen zelf en de dapperheid die daaraan ten grondslag ligt, die bewonderenswaardig zijn, niet waar het uiteindelijk toe leidt.

Het is menselijk om jezelf af te vragen waar het allemaal goed voor is. Wat is de zin van alles? Daar kan ik geen antwoord op geven, behalve voor

mijzelf – mijn zin hoeft de uwe niet te zijn. Wel kan ik proberen een antwoord te geven op de vraag naar de zin van het nadenken over het leven met kinderen en adolescenten. In dit boek staat de vraag centraal waarom met jongeren op filosofische wijze samen nagedacht moet worden en waarom het vak filosofie deel moet uitmaken van het schoolcurriculum.

De zin van onderwijs is opvoeding. Dit opvoeden moet vooral begrepen worden als het tot groei en bloei brengen van de menselijke geest. Filosofie gaat over denken als het streven naar inzicht, het begrijpen van zin en betekenis. Inzicht is een vorm van zicht die geen visueel licht vergt, maar vooral denklicht. De geestelijke helderheid die wij mensen, vaak zonder het te beseffen, nastreven, is alleen bereikbaar als er nagedacht wordt, als in de geest een denklicht is ontstoken. Dan pas komt de mens als mens volledig tot zijn recht. De ontwikkeling van de mens als mens, dat is waar het in het onderwijs eigenlijk om gaat. Daarom is onderwijs zonder filosofie ondenkbaar.

Niemand kan als vanzelf denken. Het is een vaardigheid die geleerd moet worden. Iedereen die kan leren lezen, schrijven en rekenen, kan ook leren nadenken. Filosofie is het schoolvak waar bij uitstek geleerd wordt om zelf na te denken.

Helaas speelt filosofie momenteel slechts een marginale rol in het onderwijs. De meeste scholen bieden het vak niet eens aan en waar dat wel het geval is, blijft het niet meer dan een curiositeit in de marge van het curriculum.

Dit boek is een pleidooi voor filosofisch onderwijs. In het onderwijs zou het vak filosofie een veel grotere rol moeten spelen dan nu het geval is. Om dit te verduidelijken en van argumenten te voorzien, zal ik onder meer ingaan op de vraag naar de zin van onderwijs en de vraag wat filosofie ten aanzien daarvan te bieden heeft. Naar ik hoop zal dit niet alleen stof tot nadenken geven en zo hier en daar een denklicht aansteken, maar als pleidooi ook enige mate van overtuigingskracht hebben.

Dit boek is geschreven voor iedereen die geïnteresseerd is in onderwijs of daar beroepshalve mee te maken heeft. Van beleidsmakers tot docenten, ouders maar ook leerlingen. Tevens is het eerder een filosofisch boek dan een onderwijskundig werk. Centraal staan de vragen naar de zin en de betekenis van onderwijs en filosofie om van daaruit te komen tot een beantwoording van de vraag wat onderwezen moet worden en op welke wijze. Onderhuids is dit boek ook een antropologisch werk, omdat de

vraag naar de menselijke conditie in belangrijke mate richting geeft aan het gevoerde pleidooi. Wat de mens tot mens maakt, is geen bijzaak en evenmin een gegeven feit. Het ligt aan de basis van elke onderwijsopvatting en kan daarom niet buiten beschouwing blijven in dit pleidooi.

Don Kwast, december 2017

Inleiding

Niemand zal beweren dat een kastanje als vanzelf een kastanjeboom wordt. Daar is aarde, lucht, water en zonlicht voor nodig en een flinke tijdspanne om tot ontwikkeling te komen. Alles wat in de kastanje besloten ligt, komt pas tevoorschijn onder de juiste omstandigheden. Iets dergelijks moet Kant ook gedacht hebben toen hij stelde dat de mens alleen mens wordt door opvoeding.¹ Wij worden weliswaar als mens geboren, maar zijn aanvankelijk volstrekt hulpeloos en pas door opvoeding leren wij de benodigde zelfbeheersing, moraliteit en redelijkheid en worden wij verstandige en karakteristieke mensen.

Er dient een onderscheid te worden gemaakt tussen onze biologische menselijkheid en onze menselijkheid in cultureel antropologische zin. De eerste is een kwestie van geboorte en genetische aanleg, dat wat alle mensen feitelijk met elkaar gemeenschappelijk hebben. De tweede komt pas tot stand door deel uit te maken van een sociaal-culturele omgeving, waarbij door middel van opvoeding de aangeboren mogelijkheden verwerkt worden. Deze menselijkheid is eerder als een ideaal te beschouwen dan als een natuurlijke bestemming.²

De mens is van nature onnatuurlijk, dat wil zeggen dat de zaken die wij als wezenlijk menselijk beschouwen, zoals taal, sociaal contact en misschien zelfs recht op lopen op twee benen, aangeleerd moeten worden. Dat leren gaat voor een deel door middel van mimicry: nabootsen van wat in de omgeving aan voorbeelden wordt waargenomen. In eerste instantie kopieert het kind vooral de ouders, maar gaandeweg groeit het kind op en kopieert het ook gedrag van leeftijdgenoten en andere mensen uit de sociale kring. Dit vermogen om na te bootsen gaat over in een geheel nieuwe manier van leren zodra begripsmatige taal is verworven.

Dankzij taal zijn mensenkinderen in staat zaken tot zich te nemen die ver buiten de eigen ervaringsfeer liggen. Een jong mens kan op die manier over kennis beschikken die zijn leeftijd ver overstijgt. Scholing speelt met name bij dit laatste een onmisbare rol. Kennisoverdracht en iemand wijzer maken dan hij qua leeftijd kan zijn, is een belangrijke functie van onderwijs. Via onderwijs worden wij volwassener, in de zin van geestelijk volgroeider. Onderwijs is een verlengstuk van opvoeding en als zodanig draait het vooral om menswording in culturele zin. Zo wordt dat echter lang niet altijd begrepen.

Als ik aan mijn leerlingen vraag waarom ze op school zitten, luidt het antwoord meestal: ‘Om later een betere baan te kunnen krijgen.’ Dit antwoord ligt geheel in de lijn van de vraag die aan kinderen van jongs af aan wordt gesteld: ‘Wat wil je later worden?’ Zelden wordt aan een kind gevraagd: ‘Wie wil je later zijn?’ Weliswaar identificeren mensen zich graag met het beroep dat ze uitoefenen, toch is het voor de meesten wel duidelijk dat je meer bent dan het vak dat je uitoefent. Je kunt een beroep immers pas uitoefenen als je deel uitmaakt van diverse sociale kringen en je een persoonlijkheid hebt met wensen en overtuigingen. Kortom, je moet cultureel gezien mens worden om een beroep uit te kunnen oefenen.

Het is niet genoeg om kinderen enkel op te leiden voor het beroep dat ze mogelijk later gaan uitoefenen. Wat leraren doen is altijd veel meer geweest dan dat. Een leraar helpt een kind mens te worden, iets wat het mensenkind zelf moet doen, maar waar de hulp van een leraar onontbeerlijk bij is. Helpen we kinderen niet om hun aangeboren vermogens van waarnemen en denken ten volle te gebruiken, dan leveren we hen over aan kwakzalvers, waarzeggers die alles behalve de waarheid spreken en volksmenners die met behulp van een beroep op emoties macht naar zich toetrekken en mensen voor hun karretje proberen te spannen.

De vraag is nu of ons onderwijs nog steeds voldoende in het verlengde ligt van opvoeding. Of is het onderwijs vooral gericht op de toekomstige banen van leerlingen? Anders gezegd, is onderwijs vandaag de dag vooral een antropologisch project of eerder een beroepsopleiding?

In 2015 is door de Onderwijsraad het Platform Onderwijs2032 opgericht, met als doel zich te buigen over de vraag welke kennis en vaardigheden leerlingen in het basis- en voortgezet onderwijs nodig hebben om volwaardig in de (toekomstige) samenleving te participeren.³ De aanleiding hiervoor is gelegen in twee noties. Enerzijds werd geconstateerd dat

Een pleidooi voor denkvaardigheid!

Iedereen die kan leren lezen, schrijven en rekenen, kan ook leren denken. Toch wordt het vak filosofie lang niet op alle scholen in het voortgezet onderwijs gegeven. Daar waar het wel aangeboden wordt, is het meestal een keuzevak in de marge. Kritisch denken wordt terecht van groot belang geacht als vaardigheid voor de mens van de 21ste eeuw. Maar wat is kritisch denken en kan men dat leren zonder het vak filosofie?

In dit boek staat Don Kwast stil bij de vraag wat de eigenlijke zin is van opvoeding en onderwijs. Hij toont aan dat het onderwijs zijn doelstellingen alleen kan realiseren door het vak filosofie in de vaste kern van het curriculum op te nemen.

